

Jakub Potulski

Dymitr Zamiatin:

***Włast' prostranstwa i prostranstwo własti:
geograficzeskije obrazy w politykie
i mieżdunarodnych otnoszenijach¹***

Przemiany w środowisku wewnętrznym i zewnętrznym spowodowały, że Rosja stanęła po rozpadzie Związku Radzieckiego przed fundamentalnymi pytaniami o jej zakres terytorialny, żywotne interesy, przynależność kulturową i rolę, jaką powinna odgrywać we współczesnym świecie. Problemem społeczeństwa rosyjskiego okresu transformacji stało się odnalezienie w nowej rzeczywistości międzynarodowej, próba redefinicji dotychczasowej identyfikacji kulturowo-cywilizacyjnej, określenie własnej tożsamości narodowej oraz budowa nowej przestrzeni kulturowej, która stałaby się podstawą dla przyszłego rozwoju. Po rozpadzie ZSRR, kiedy pojawiła się konieczność ponownego określenia miejsca i roli Rosji i narodu rosyjskiego w świecie, coraz większą popularność zaczęło zyskiwać myślenie w kategoriach przestrzenno-politycznych. Coraz częściej kategorie geopolityczne były wykorzystywane w opisie i interpretacji stosunków międzynarodowych, systemu bezpieczeństwa, układu sił w świecie, a geopolityka urosła do roli samodzielnej szkoły myślenia o stosunkach międzynarodowych.

Odrodzeniu myślenia w kategoriach przestrzenno-politycznych sprzyjał fakt, iż geopolityka w Rosji, zgodnie ze światowymi tendencjami rozwoju tej dyscypliny, traktowana jest bardzo szeroko jako skuteczny sposób analizy stosunków międzynarodowych. Łączy ona w sobie kompleks zagadnień nie tylko z zakresu geografii, ale także ekonomii, demografii, historii, kulturoznawstwa i polityki, traktowanych jako powiązane ze sobą elementy, decydujące o strategicznym potencjale państwa. Wyróżnikiem tak rozumianej geopolityki jest szerokie spektrum podejmowanych problemów, co czyni z niej interdyscyplinarną i kompleksową analizę stosunków międzynarodowych. Ukazuje ona kategorie

¹ Dymitr Zamiatin, *Włast' prostranstwa i prostranstwo własti: geograficzeskije obrazy w politykie i mieżdunarodnych otnoszenijach*, Wydawnictwo ROSSPEN, Moskwa 2004, ss. 350.

geograficzne (wielkość, położenie, topografia, bogactwa naturalne, klimat) w ich powiązaniu z przemysłem, handlem, technologią, ludnością, strukturą społeczną, psychologią narodów, mediami itp.).

W polskiej rzeczywistości najbardziej znanym wśród współczesnych rosyjskich geopolityków jest Aleksander Dugin – antyliberal, antyokcydentalista, euroazjata, przedstawiciel radykalnie nastawionej konserwatywnej części społeczeństwa rosyjskiego. Jednakże ograniczenie badań i znajomości rosyjskiej współczesnej geopolityki do Aleksandra Dugina powoduje, iż często nie dostrzega się całego bogactwa rosyjskich badań geopolitycznych.

Jednym z interesujących współczesnych rosyjskich uczonych jest Dymitr Zamiatin, który podejmuje w swoich pracach problemy metodologii i teorii geografii humanistycznej, geopolityki i geografii politycznej. Wśród licznych prac naukowych Zamiatina bardzo wartościową poznawczo jest książka *Włast' prostranstwa i prostranstwo własti: geograficzeskije obrazy w politikie i mieżdunarodnych odnoszenijach*, opublikowana w 2004 r. w moskiewskim wydawnictwie ROSSPEN w ramach serii „Politologia Rosji”.

Praca Zamiatina wyróżnia się podejmowaną tematyką i podejściem do badań geopolitycznych. Nawiązując ona do światowych trendów rozwoju tej dyscypliny, koncentrując się na wyobrażeniach przestrzennych – dominujących w rosyjskiej opinii publicznej. Autor koncentruje się na przedstawieniu obrazów geograficznych, obecnych w rosyjskim społeczeństwie, mitów związanych z rosyjską przestrzenią i ich wpływem na postrzeganie świata. Wychodząc z założenia, iż otaczająca człowieka przestrzeń jest wytworem społecznym (społecznie konstruowanym), głównym polem jego zainteresowania jest kształtowanie się obrazów geograficznych i ich wpływ na życie społeczne, a także na podejmowane decyzje polityczne. Rosyjski badacz pisze, iż system dominujących w danym społeczeństwie obrazów geograficznych kreuje specyficzną przestrzeń geograficznych wyobrażeń (przestrzeń meta-geograficzna), która stanowi podstawę dla uformowania się geopolitycznych i polityczno-geograficznych przekonań danej grupy społecznej. Zatem, aby zrozumieć politykę zagraniczną Rosji, trzeba zrozumieć, w jaki sposób Rosjanie postrzegają samych siebie i świat zewnętrzny, jaka jest geopolityczna mapa świata w wyobrażeniach rosyjskich elit i społeczeństwa, w jaki sposób kształtuje się rosyjska „wyobraźnia geopolityczna”.

Autor wychodzi z założenia, iż tożsamość każdego kraju zawiera w sobie obrazy, wyobrażenia i postrzeganie otoczenia zewnętrznego, innych krajów i społeczności, na podstawie którego kształtuje się przeciwieństwo „my” – „oni”. Osią siatki badawczej swoich geopolitycznych analiz uczynił więc pojęcie „geopolitycznych obrazów” (GPO – *geopoliticeskij obraz*). Pod pojęciem GPO rozumie on ukierunkowane i wyraźnie ustrukturyzowane przedstawienia

(wyobrażenia) o geograficznej przestrzeni, zawierające najbardziej wyraziste i zachowane w pamięci zbiorowej symbole, znaki, obrazy i charakterystyczne cechy określonych terytoriów, krajów, regionów, oznakowane z politycznego punktu widzenia. GPO stanowią swojego rodzaju polityczny „metaobraz” leżący u podstaw działania politycznego. Zamiatin uznał, iż najważniejszą rolę pełnią tzw. kluczowe obrazy geopolityczne, które w największym stopniu strukturyzują wyobraźnię przestrzenno-polityczną. Obrazy geopolityczne, jako kluczowa dla danego społeczeństwa forma opisu i uporządkowania przestrzeni za pomocą geopolityki, są przenoszone na realną polityczną mapę świata i stają się podstawą dla pojawienia się specyficznych koncepcji geopolitycznych.

W swojej książce rosyjski uczyony podejmuje się analizy właściwości i prawidłowości kształtowania i funkcjonowania sieci obrazów geograficznych na różnych poziomach społecznej i politycznej aktywności człowieka. Struktura pracy jest przejrzysta i czytelna, nie pozostawiając wątpliwości co do wszechstronności analizy. Praca jest podzielona na 16 rozdziałów. Problemy metodologiczne reprezentacji i interpretacji obrazów geograficznych zostały przedstawione w rozdziale pierwszym i drugim. Rozdziały od trzeciego do siódmego zostały poświęcone specyfice kształtowania się geopolitycznych obrazów na poziomie makro. Zaprezentowano główne światowe tendencje dotyczące kształtowania się wyobrażeń przestrzennych, kształtowania się nowej mapy świata i nowoczesnych badań poświęconych problematyce geopolitycznej. Szczególną uwagę poświęcono strukturze i dynamice polityczno-geograficznych obrazów współczesnego świata. W rozdziale ósmym i dziewiątym rosyjski uczyony podjął się analizy transformacji GPO z poziomu makro na poziom mezo. Analiza ta poświęcona jest problemom historyczno-geograficznego kształtowania się obrazu granic regionów świata (w pracy Zamiatina na przykładzie Azji Środkowej). Kontynuacją analizy na poziomie mezo są rozdziały od dziesiątego i dwunastego, które podejmują problem wyobrażeń (geopolitycznych, geoeconomicznych i kulturowo-geograficznych) na poziomie państwa i kształtowania się interesów narodowych w Rosji. Zakończenie pracy stanowi analiza na poziomie mikro, poświęcona zagadnieniom związków zachodzących między wyobrazeniami przestrzennymi a polityczną kulturą społeczeństwa, rozwojem współczesnego federalizmu rosyjskiego oraz dynamiką kształtowania się obrazów centrum i regionów Federacji Rosyjskiej w zmienionej sytuacji społeczno-politycznej przełomu XX i XXI w. W Rosji nastąpiło wówczas odejście od centralizacji władzy, osłabienie więzi państwowych na rzecz budowy więzi globalnych i regionalnych.

Osiągając ogólne cele metodologiczne, Zamiatin podjął się także analizy obrazów geograficznych, dominujących w rosyjskiej rzeczywistości. Podkreśla przy tym, iż przedstawienia i obrazy świata zewnętrznego nie są statyczne, ale

zmieniają się w zależności od przemian zachodzących w kraju, jak i w postrzeganych podmiotach. Analizuje dynamikę geopolitycznych obrazów we współczesnej Rosji w latach 1991–2001, a więc w okresie kluczowym dla ukształtowania się rosyjskiej tożsamości. Wskazuje na kluczowe obrazy geopolityczne Rosji, które w największym stopniu kształtują wyobraźnię geopolityczną Rosjan, a tym samym pośrednio ich zachowania w środowisku międzynarodowym. Wśród kluczowych obrazów geopolitycznych Rosji Zamiatin wymienia wyobrażenia: 1) „Rosja – wyspa”; 2) Rosja – Eurazja; 3) Rosja i Europa, czyli Rosja jako Europa; 4) Rosja jako Bizancjum; 5) Rosja jako Europa Wschodnia. Podkreśla przy tym, iż konceptualizacja geopolitycznej przestrzeni Rosji związana jest przede wszystkim z charakterem tych kluczowych obrazów geopolitycznych, zakorzenionych w świadomości społecznej.

Podejście badawcze, zaproponowane przez Dymitra Zamiatina, wyróżnia się swoją uniwersalnością i oryginalnością. Praca Zamiatina jest nie tylko próbą konceptualizacji geopolitycznego położenia Rosji w świecie i wypracowania odpowiedniej geostrategii rozwoju (do czego ograniczają się między innymi prace Aleksandra Dugina), ale jest przede wszystkim próbą dostosowania rosyjskiej geopolityki, jako nauki, do wymogów współczesności. Rozwijając teoretyczne założenia tej nauki, Zamiatin wykracza poza schematyczne pojmowanie tej dyscypliny badawczej, odwołując się do teorii wypracowanych na przełomie XIX i XX w. Wzbogaca naszą wiedzę o zależnościach występujących między przestrzenią, człowiekiem i polityką, wskazując na zależności występujące między tymi elementami.

Podsumowując, opracowanie Dymitra Zamiatina zasługuje na dużą uwagę. Po pierwsze, dlatego, iż ukazuje, jakie są dzisiaj główne nurty badań geopolitycznych, które pozwoliły odzyskać geopolityce legitymizację intelektualną i ponownie wejść do dyskursu akademickiego jako dziedzina wiedzy posiadająca swój specyficzny obszar badań. Po drugie, przynosi wiedzę o rosyjskich wyobrażeniach geopolitycznych, obawach i aspiracjach wobec świata zewnętrznego. Pracę Zamiatina można zarekomendować wszystkim osobom zainteresowanym badaniami rosjoznawczymi, a także geopolitycznymi.